

MARIUSZ KOPER

## O NAZWIE MIEJSCOWOŚCI *WIERSZCZYCA* W POWIECIE TOMASZOWSKIM

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza semantyczno-strukturalna nazwy miejscowej *Wierszczyca*. Współcześnie mianem tym określa się niewielką wieś sołecką, położoną w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego, w powiecie Tomaszów Lubelski, gminie Jarczów. Administracyjnie teren Wierszczyca i okolicznych miejscowości należał dawniej do ziemi bełskiej, a od 1462 roku nowo utworzonego województwa bełskiego. Zarówno pod względem historycznym, jak i współczesnym jest to typowy obszar pogranicza polsko-ukraińskiego. Wynikały z tego różne konsekwencje – także dla tytułowej formacji ojkonomicznej.

Ze względu na kilka funkcjonujących współcześnie wariantów fonetycznych nazwy miejscowej *Wierszczyca* miano to zasługuje na oddzielną refleksję onomastyczną. W 2008 roku w jednej z regionalnych gazet ukazał się nawet artykuł, w którym autorka zauważyła, iż ludność miejscowa różnie wymawia nazwę tej wsi<sup>1</sup>. Dla jednych jest to *Wierszczyca*, dla innych *Werszczyca*, a nawet *Wereszczyca*. Wariantywność toponimiczna miała także swoje konsekwencje w nomenklaturze drogowej tej wioski. Otóż jeszcze kilka lat

---

DR MARIUSZ KOPER – adiunkt Katedry Języka Polskiego KUL; adres do korespondencji: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Katedra Języka Polskiego, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: mkoper@kul.lublin.pl

<sup>1</sup> *Radni zmienili, przyzwyczajenia zostały*, „Tygodnik Tomaszowski” 2008, nr 40, s. 6.

wstecz na drogach dojazdowych do miejscowości spotkać można było znaki z różnymi formami nazewniczymi wsi. Przy wyjeździe z Jarczowa stał znak *Werszczyca*, który informował kierowców, że do miejscowości mają trzy kilometry. Po przejechaniu tej trasy zmotoryzowanym ukazywał się znak *Wierszczyca*. Jadąc w kierunku Łaszczowa, można było spotkać znak drogowy z napisem *Wereszczyca*. Dzisiejsza urzędowo zatwierdzona nazwa tej miejscowości to *Wierszczyca*. Jak informuje wójt gminy Jarczów, do takiej formy wrócono, powołując się na źródła historyczne<sup>2</sup>. W artykule z regionalnej prasy nie podano jednak etymologii i motywacji historycznych współczesnej nazwy.

Interesujący mnie toponim *Wierszczyca* figuruje w opracowaniu poświęconym nazwom dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej (w granicach dzisiejszego państwa polskiego)<sup>3</sup>. Barbara Czopek zalicza go do struktur topograficznych, a ściślej – mian związanych z ukształtowaniem, wyglądem i właściwościami terenu. Niestety, autorka nie podaje podstawy nazwy. Wiemy tylko, że jest to formacja derywowana za pomocą sufiksu *-i(y)ca*<sup>4</sup>. Najprawdopodobniej więc Czopek miała tutaj na uwadze apelatyw *wierzch* (ukr. *werch*). Lokalny wariant *Werszczyca*, według autorki, należy wiązać z ukraińską dyspalatalizacją spółgłoski *w* przed samogłoską *e*, która notowana jest w ukraińskich formach gwarowych (por. *Wierzbica* : *Werzbica* // *Werbyc'a*)<sup>5</sup>.

Poza *Wierszczycą* przedmiotem badań autorki studium toponimicznego dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej jest miano *Wierzchrzeczycyca*. W indeksie nazw pojawia się informacja, iż jest to miejscowość położona koło wsi Rzeczycyca<sup>6</sup>. Również w tym wypadku Czopek zalicza ją do struktur topograficznych, tym razem jednak pochodzących od innych nazw własnych<sup>7</sup>. Najprawdopodobniej więc autorka miała na myśli nazwę miejscową *Rzeczycyca* bądź też płynącą przez ten obszar rzekę – hydronim o tej samej nazwie. Fonetyczną zmianę ojkonimu *Wirzchrzeczycyca* > *Wierzchrzeczycyca* (1578) wiąże z rozwojem *-ir(z)* (prśl. \**ř*) > *er(z)*<sup>8</sup>. Do nazwy tej porównuje inne toponimy pograni-

---

<sup>2</sup> Tamże.

<sup>3</sup> B. Czopek, *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej (w granicach dzisiejszego państwa polskiego)*, Wrocław 1988, s. 25, 145, 199.

<sup>4</sup> Tamże, s. 25.

<sup>5</sup> Tamże, s. 145.

<sup>6</sup> Tamże, s. 199.

<sup>7</sup> Tamże, s. 23.

<sup>8</sup> Tamże, s. 118, 119.

cza polsko-ukraińskiego (*Wirzchrata* > *Wierzchrata*, *Wirzba* > *Wierzba*, *Wirzbie* > *Wierzbie*, *Wirzchowina* > *Wierzchowina*)<sup>9</sup>.

Badania historyczno-osadnicze wykazują jednak, że *Wierszczyca* i *Wierzchrzeczyca* to różne warianty nazwy tej samej wsi. Zwrócił na to uwagę historyk osadnictwa – Andrzej Janeczek w recenzji pracy Czopek<sup>10</sup>. W wyniku uznania form obocznych za odnoszące się do różnych osad autorka nieopatrznie umieściła zatem osobno w indeksie nazw miejscowości *Wierszczycę* i *Wierzchrzeczycę*<sup>11</sup>. Konsekwencją zdublowania osad jest m.in. zaciemnienie pejzażu ojkonicznego pogranicza polsko-ukraińskiego w późniejszych zestawieniach ilościowych, stratygrafii nazewniczej oraz wnioskach płynących z pracy. Podobny błąd dotyczy mian *Dutrów* i *Dojutrów*. Również w tym wypadku obie formy są wariantami tej samej nazwy<sup>12</sup>.

Mając na uwadze współczesną wariantowość nazwy wsi *Wierszczyca*, warto przywołać kilka faktów, które wiążą się z powstaniem i historią tej miejscowości. One pokażą nam również genezę samej nazwy, która, jak się okazuje, ewoluowała w ciągu kilku stuleci. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1409 roku, kiedy Stefan z Werszczycy (*Wierzchrzeczycy*) był jednym ze współfundatorów uposażenia kościoła w Gródku<sup>13</sup>. W roku 1449 występował także Andrzej Słak z *Wierzchrzeczycy*, zaś w roku 1495 Jan z *Wierzchrzeczycy* i Walenty z *Wierzchrzeczycy*<sup>14</sup>. Pierwsza wzmianka o cerkwi w *Wierszczycy* pochodzi z 1564 roku. W dokumencie tym figuruje nazwa *Wierzchrzeczyca*<sup>15</sup>. Autorzy siedemnastowiecznych źródeł eparchii chełmskiej odnotowują przymiotnik *Werchryczyckyj* oraz formę *cerkow Werchryczyckaja*<sup>16</sup>. Późniejsza dokumentacja źródłowa ujawnia następujące warianty fonetyczne tej nazwy: *Wierszczyca*<sup>17</sup>, *Werszczyca*<sup>18</sup>, *Wierszczyca* (dzisiejsza

<sup>9</sup> Tamże.

<sup>10</sup> A. Janeczek, *Recenzje i polemiki*, „Onomastica” 36(1991), s. 252.

<sup>11</sup> Czopek, dz. cyt., s. 199.

<sup>12</sup> Janeczek, dz. cyt., s. 252.

<sup>13</sup> Tenże, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Warszawa 1993, s. 43, 52.

<sup>14</sup> J. Niedźwiedź, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003, s. 569.

<sup>15</sup> A Gil, *Prawosławna eparchia chełmska do 1596 roku*, Lublin 1999, s. 237.

<sup>16</sup> I. Skoczylas, *Sobory eparchii chełmskiej. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej. Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego Rzeczypospolitej*, red. J. Kłoczowski, A. Gil, t. IV, Lublin 2008, s. 144, 155.

<sup>17</sup> *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski, t. XIII, Warszawa 1893, s. 387.

obowiązująca forma urzędowa)<sup>19</sup>. Pomimo prawnie zatwierdzonej nazwy wsi *Wierszczyca* jej nieoficjalne odmiany pojawiają się także we współczesnych opracowaniach oraz publikacjach historycznych<sup>20</sup>.

Biorąc pod uwagę najstarsze udokumentowane zapisy historyczne, należy sądzić, iż pierwotna nazwa tej wsi miała postać *Wierzchrzeczyca* (ukr. *Werchryczyc'a*). Jej struktura wydaje się czytelna. Pierwszy człon ma związek z rzeczownikiem *wierzch*, tutaj w znaczeniu 'górnny bieg rzeki'<sup>21</sup> (ukr. *werch* 'ts.')<sup>22</sup>. Ze względu na występujący pierwszy segment rzeczownikowy można do niej porównać nazwy typu *Wierzchlas*, *Wierzchopole*, *Wierzhostaw* // *Wierzhostawie*, *Wirzchrzeka*<sup>23</sup>. Nazwa ta reprezentuje typ złożenia z rzeczownika *wirzch* > *wierzch* (ukr. *werch*) oraz być może *\*rzeczyca* 'mała rzeka' z historycznym zdrobniałym przyrostkiem *-ica* (por. dawne deminutywa typu *dziewica*, *mszyca*, *palica*,  *płocica*, *polica*)<sup>24</sup>. Nie można również wykluczyć, że compositum to składa się z apelatywów *wirzch* > *wierzch* + *rzeka* ze strukturalnym *-ica* od podstaw analitycznych, jak w apelatywach *połudwica*, *przełbica* > *przyłbica*, *sinogarlica* > *synogarlica*<sup>25</sup>. W jednym i drugim wypadku *Wirzchrzeczyca* > *Wierszczyca* to złożenie endocentryczne z drugim członem określonym *\*rzeczyca* lub *rzeka* oraz pierwszym *wirzch* > *wierzch* określającym wierzchni, tj. źródłowy odcinek tej rzeki. Wtórnie hydronim ten został ponowiony jako nazwa osady położonej w pobliżu tej rzeczki. Temu historycznemu złożeniu, reprezentującemu rzadki typ compositów opartych na dwóch tematach rzeczownikowych łączonych bez spójki (por. budowę morfologiczną apelatywów typu *niedźwiedź*, *nocleg*)<sup>26</sup> odpowiadałyby późniejsze konstrukcje zestawione w rodzaju *Wierzchnia* // *Górna Rzeczyca*. Nazwa *Wierzchrzeczyca* określałaby

<sup>18</sup> *Mapa topograficzna Polski. Skala 1 : 100 000*, wyd. Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937 (Zbiory Kartograficzne BU KUL).

<sup>19</sup> *Mapa powiatu tomaszowskiego. Skala 1 : 115 000*, Złocieniec 2004.

<sup>20</sup> W leksykonie *Niedźwiedzia* (dz. cyt., s. 569) z 2003 roku, który poświęcony jest miejscowościom dawnego województwa zamojskiego, pojawia się hasło *Wereszczyca*. Formę *Werszczyca* odnotowują autorzy schematyzmu Kościoła rzymskokatolickiego. Zob. *Schematyzm diecezji zamojsko-lubaczowskiej*, red. ks. A. Firoz, Zamość 2008, s. 72.

<sup>21</sup> W. B o r y ś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 695.

<sup>22</sup> M. J u r k o w s k i, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 138.

<sup>23</sup> *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, s. 406, 409; A. B r ü c k n e r, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 618.

<sup>24</sup> J. Ł o ś, *Gramatyka polska, cz. 2: Słowotwórstwo*, Lwów–Warszawa–Kraków 1925, s. 70.

<sup>25</sup> Tamże, s. 71.

<sup>26</sup> Tamże, 114-115.

więc pierwotnie górny odcinek *Rzeczycy*. Istotnie rzeczka ta, będąca lewym dopływem Sołokii, ma swoje źródła niedaleko tej miejscowości. Ze względu na pierwotne znaczenie nazwy do formacji *Wierzchrzeczyca* > *Wierszczyca* można porównać toponim *Werchrata* (pol. *Wierzchrata*), który ma związek z górnym odcinkiem przepływającej przez tę miejscowość rzeki *Raty*.

Późniejsza i wtórna postać *Wereszczyca* z nieuzasadnionym wschodniostoniańskim pełnogłosem (prśł. \**vrъxъ* > ruski *werch*, nie \**werech*) może być wynikiem adideacji do struktur ukraińskich z pierwiastkiem *were-* typu *weres* (pol. *wrzos*), *wereszczaty* (pol. *wrzeszczeć*) itp. Ze względu na nagłosową grupę *were-* można do niej porównać nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej typu *Werejce*, *Weremowice*, *Wereszcze*, *Wereszczyn*, *Wereszyn* itp. Forma z nieuzasadnionym pełnogłosem mogła się pojawić w tym toponimie pod wpływem nieodległej nazwy wsi *Wierzchrachanie* > *Werechanie*.

W dzisiejszej postaci nazwy wsi *Wierszczyca* (także *Werszczyca*) możemy wyodrębnić nagłosową cząstkę *wiersz-* // *wersz-*, nawiązującą do podstawy *wierzch*, oraz segment *-czyca*, który jest refleksem nazwy wodnej *Rzeczyca*, a po uproszczeniu zachował się w postaci szczątkowej. Obecny zleksykalizowany wariant nazwy miejscowej *Wierszczyca* to wynik haplogologii – połącznięcia w nazwie *Wierzchrzeczyca* cząstki *chrze-*, co doprowadziło do eliminacji trudnej do wymówienia grupy spółgłoskowej *-rzchrz-* i pozostawało w zgodzie z ukraińską oraz kresowopolską tendencją do redukcji nieakcentowanej wysokiej samogłoski *e* (por. formacje ojkonimiczne, antroponimiczne oraz apelatywne typu *Kamionobród* // *Kamienobród* > *Kan(n)obród*, *Kanabród*; \**Kamomostek* > *Kamostek*; *Łyskornie* > *Łyskornie*; *Rebelizant* > *Rebizant*, *sześciościan* > *sześcian*, które powstały w wyniku redukcji środkowej sylaby)<sup>27</sup>. Spodziewanym rezultatem tych procesów byłaby forma \**Wierszczyca*. Znana obecnie struktura nazwotwórcza *Wierszczyca* odzwierciedla lokalną staropolską wymowę *rz* jako *rż* > *rsz* z *ř* frykatywnym jak w języku ukraińskim oraz *ž* szumiącym, ubezdźwięcznionym do *sz* pod wpływem bezdźwięcznego *cz* w zakończeniu *-czyca*<sup>28</sup>.

Przedstawiona tutaj analiza semantyczna i strukturalna nazwy miejscowej *Wierszczyca* pozwala na sformułowanie następujących konstatacji:

<sup>27</sup> Zob. *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, red. K. Rymut, t. IV: *J-Kn*, Kraków 2001, s. 318; Ł o ś, dz. cyt., s. 119; M. K o p e r, *Z toponimii Roztocza*, „Roczniki Humanistyczne” 49-50(2001-2002), z. 6, s. 189.

<sup>28</sup> F. C z y ż e w s k i, *Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin 1994, s. 226.

1. Dzisiejsza nazwa wsi *Wierszczyca* jest przykładem starego typu bezspójnikowych złożzeń endocentrycznych opartych na dwóch tematach rzeczownikowych.

2. Jako konstrukcja złożona o skomplikowanej strukturze fonetycznej uległa uproszczeniu (zgodnie z prawem ekonomii wysiłku) poprzez haplogologię jej środkowej części *chrze*: eliminacją grupy spółgłoskowej *chrz* oraz nieakcentowanego *e*.

3. Pod wpływem języka ukraińskiego zachowała się staropolska wymowa frykatywnego *rż* zmienionego w *rsz* pod wpływem *cz* w zakończeniu nazwy *-czyca*.

4. Nazwa badanej miejscowości położonej na pograniczu polsko-ukraińskim wykazuje wyraźne interferencje ruskie: w zachowaniu *r* w realizacji *prśł*. \**r* > *rż* (później *rsz*), w wariantach *Wierszczyca* i *Werszczyca*.

5. Formacja *Werszczyca* to wynik ukraińskiej dyspalatalizacji spółgłoski w przed samogłoską *e*, która notowana jest w ukraińskich formach gwarowych.

6. Postać *Wereszczyca* z nieuzasadnionym wschodniosłowiańskim pełnogłosem to wtórny wariant nazwy powstały na skutek adideacji do ukraińskich apelatywów i nazw własnych z nagłosową grupą *were-* typu *weres*, *wereszczaty*, *Wereszyca*, *Wereszczyca*, *Wereszczyn* itp.

ON THE PLACE NAME *WIERSZCZYCA*  
– A TOWN IN THE DISTRICT OF TOMASZÓW LUBELSKI

S u m m a r y

The paper contains a semantic and structural analysis of the place name *Wierszczyca*. Relying on the earliest records available, the author has proved that the primary form of the place name – *Wierzchrzeczyca* – was a hydronym that was structurally an endocentric compound made of *wirzch* > *wierzch* + *rzeczyca*. The variant *Wierszczyca* is a historical development, created through reduction (haplology) of the phonological sequence *chrze*, with the fricative *rż* > *rsz* retained before *-czyca*. Two later variants of the place name under discussion were: *Werszczyca* – with the syllable *wer-*, representing the Ukrainian syllable pattern; and *Wereszczyca* with the unmotivated sequence *-ere-*, potentially coined through analogy to the nearby place name of *Wierzchrachanie* > *Werechanie*, or otherwise created through wordplay on the Ukrainian names of the type *weres*, *wereszczaty*, etc.

*Translated by: Konrad Klimkowski*

**Słowa kluczowe:** nazwa miejscowa, toponim, wariant toponimu, interferencje ukraińskie.

**Key words:** place name, toponym, toponymic variant, Ukrainian interferences.